

Monumentnummer*: 519884

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 06 november 2001
Kadaster deel/nr 82681/77

Woonplaats* Leeuwarden
Gemeente* Leeuwarden
Provincie* Fryslân

Locatiennaam Leeuwarden
Locatieomschrijving Transvaalwijk

Kadastrale gemeente* Leeuwarden
Sectie* E
Kadastraal object*
Appartement aanduiding
Grondperceel 5469

Omschrijving**

Inleiding

GASTHUIS MET POORT, MEMORIESTENEN, TUIN EN TUINHEK, in 1877 naar ontwerp van H.R. Stoett in Neo-Renaissancestijl gebouwd; het poortje, meegenomen uit het oude gasthuis, is Laat-Barok van stijl. Het gasthuis is buitengewoon markant gelegen aan de singel en tegenover de Prinsentuin. Het kinderloze echtpaar Marcelis Goverts en Mayke Marcus kocht in 1658 een huis met tuin aan de Oostergrachtswal in Leeuwarden, volgens de stichtingsacte om 'ter eeren Gods end gedachtenis aan ons, te doen bouwen een gasthuis ofte gemeenhuis van een zeeker getal kaamers, om voor niet, en sonder betaalinge van huur te laten bewoonen van eenige weeduwen en nadere vrouwspersonen...'. De stichters, overleden in resp. 1660 en 1664, bepaalden dat diakenen van de doopsgezinde gemeente het bewind zouden voeren en het is dan ook wel het Menniste Gasthuis genoemd, al hoefden de bewoonsters niet van doopsgezinden huize te zijn. Het gasthuis kon verschillende malen worden vernieuwd en uitgebreid; een van die verbouwingen werd in 1764 afgerond met het plaatsen van het Laat-Barokke poortje dat nog steeds bestaat. In 1876 konden de voorgeden-diakenen een flink stuk grond kopen aan de toen nog nauwelijks bebouwde Noordersingel, tegenover de Prinsentuin. Een van de meest vooraanstaande architecten, Herman Rudolf Stoett, kreeg de opdracht een bouwplan te maken. Het werd niet een hof rond een bleek of tuin, maar een vleugelgebouw in de vorm van een E met de openingen naar het zuiden en de singel gericht, net als het veel grotere, nieuwe Sint-Anthony-gasthuis dat Hermans vader Frederik Stoett veertien jaar eerder had ontworpen. Eind 1876 vond de aanbesteding plaats; aannemer L. van der Zwaag uit Leeuwarden werd het werk gegund voor nog geen 30.000 gulden. In 1877 kon het gasthuis in gebruik

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

worden genomen. In zijn Geneeskundige Plaatsbeschrijving schreef stadsgeneesheer Ph. Kooperberg: "Het bestaat uit een gebouw van drie vleugels welke van achteren door een hoofdgebouw zijn vereenigd; het geheel is slechts een verdieping hoog. Men vindt er 20 kamers, waarvan het meerendeel ter weerszijden van breede, helder witte, goed verlichte en geventileerde gangen is voorzien." Overal was "reine, frissche lucht" en in de regenwaterbakken was drinkwater "altijd overvloedig aanwezig". De bewoonsters hadden elk de beschikking over een kamer met bedstede. Bijna een eeuw na de bouw is het gasthuis inwendig flink verbouwd. Daarbij zijn appartementjes gemaakt van steeds ongeveer twee kamers. De inwendige gangenstructuur is daarbij gerespecteerd en het exterieur is ingewijzigd gebleven. De buitenzijde is in de jaren tachtig gerestaureerd.

Omschrijving

EXTERIEUR: Neo-Renaissance bouwwerk op een E-vormige plattegrond, geplaatst in een tuin gericht op het zuiden en die van de openbare weg is afgegrensd door een ijzeren hek. Van de drie vleugels zijn de twee uitersten, alsook de verbindende achtervleugel tegen de belendende bebouwing geplaatst; alleen de middelste ligt geheel vrij. De inwendige hoeken of oksels zijn uitgevuld met diagonaal geplaatste, dubbele tuindeuren met glaspanelen. Het gebouw, gemetseld van bruine baksteen boven een grijze natuurstenen spatlijst, is een verdieping hoog. De uiterste en de achtervleugel zijn voorzien van schildkappen; de bredere middenvleugel van een afgeknotte schildkap. De daken zijn gedekt met blauw geglazuurde gegolfde Friese pannen, behalve de segmenten boven de uitgevulde oksels die een zinkbedekking kregen. Midden op de voorschilden van de achtervleugel en op de voorschilden van de zijvleugels staan geprofileerd omlijste, rondgesloten kapellen. Het front van de middenvleugel is in het midden tot een grote, rechtgesloten kajuit uitgebouwd, vermoedelijk om voldoende hoogte te verkrijgen voor de daar herplaatste Laat-Barokke poort uit het gesloopte gasthuis aan de Oostergrachtswal en om daarmee het decorum van de ingang te verhogen. Oorspronkelijk heeft op de kroonlijst van dit front nog een kuifstuk gezeten, bestaand uit een aedicula met klauwstukken en hoekpinakels. Op foto's van omstreeks 1900 is deze bekroning niet meer aanwezig. De Laat-Barokke poort uit 1764, voorzien van een geprofileerde blank gelakte lattendeur uit de jaren vijftig, bestaat uit pilasters ter weerszijden van vierkante pijlers en een neggensegment, een segmentvormig tympaan met consoles en een waaivormig bovenlicht. Daarboven een bekroning met de wapens van de stichters, gevat in rocailles en gehouden door twee vrij grote putti. Voor de poort ligt een hardstenen stoep van twee treden. De overgang van muurwerk naar kappen wordt gelegd door vrij hoge en vlakke kroonlijsten met triglyfen en geprofileerde goten. Bij de middelste kopgevel zijn kroon- en gootlijst onderbroken en op de onderbrekingen voorzien van consoles in de vorm van vrouwenkoppen. Alle vleugels zijn in een regelmatig stramien voorzien van reeksen brede zesruitsvensters. Waar vensters ongewenst waren - in de zijgevels van de vleugelkoppen - zijn blindnissen aangebracht. Het muurwerk kent, vooral rond de vensters, allerlei verrijkingen. Alle vensters en nissen zijn in de dagkanten versierd met negblokken aan de zijkanten en ontlastingsbogen voorzien van neggen en sluitstenen, alles van zandsteen; in de boogtrommels zijn kunststenen rolwerkaccolades met vrouwenkopjes verwerkt. Het vierruitsvenster van de uitgebouwde kajuit op de middelste kopgevel heeft aan de onderzijde een lambrekijn van kunststeen en aan de bovenzijde een waaievormige hanenkam van zandsteen. Midden in de in het zicht zijnde gevels van de dwarsvleugel zijn gevelstenen binnen rolwerkcartouches geplaatst. De ene bevat de naam van het gasthuis en "1877" en de andere de stichtingstekst van 1658. Ze dateren beide uit de bouwtijd, 1877. Twee oude stichtingstenen met asymmetrische cartouches die vermoedelijk uit 1764 dateren, liggen op de zolder van het gasthuis. Het terrein aan de voorzijde en tussen de vleugels is tot eenvoudige tuin ingericht, waarin blijkens oude foto's na 1900 twee bruine beuken in de hoeken zijn geplant. De afscheiding met de openbare stoep en de tuin wordt gevormd dooreen eenvoudige doch voor de ruimtelijke geleding zeer belangrijk ijzeren hek.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

INTERIEUR: De oorspronkelijk in totaal twintig woningen zijn in de jaren zeventig gerenoveerd tot tien appartementen, inclusief de beheerderswoning. Bij die renovatie zijn de gangenstructuur en de hardstenen tegels in de gangen gerespecteerd. Overigens is het geheel vernieuwd, ook de voogdenkamer, waar de marmeren schouw uit verdween (en in delen op zolder is gelegd), is vernieuwd. Een gebogen kastdeur op een hoek van twee gangen is aan de buitenkant vlak beplaat. Alle daken hebben sporenkappen; die van de brede middenvleugel is ondersteund met standvinken. De zolders zijn nog redelijk oorspronkelijk onderverdeeld in lattenkooien voor de (vroegere) bewoonsters. Op deze zolders liggen de genoemde gevelstenen, de schouw uit de voogdenkamer in delen en nog een oorspronkelijk houten toiletje voor een po die in alle kamers gezeten heeft.

Waardering

Het gasthuis met poort, tuin en hek zijn van algemeen sociaal-historisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig belang

- vanwege het voor die tijd kenmerkende kamvormige bouwvolume voor een optimale licht- en luchttoetreding bij dit instituut voor collectieve bewoning;

- vanwege de voor architect Stoett kenmerkende en voor het gasthuis representatieve Neo-Renaissancestijl, die uitwendig, op het sinds zeer lang verdwenen kuifstuk op het front van de middenvleugel na, nog gaaf bestaat;

- vanwege de voorname ligging in de rand van het beschermde stadsgezicht, nabij een meander in de stadsgracht en tegenover de Prinsentuin.

<i>Hoofdcategorie</i>	<i>Subcategorie</i>	<i>Functie</i>
Kastelen, landhuizen en parken	Tuin, park en plantsoen	Tuin
Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Erfscheiding(D)	Hek
Voorwerpen op pleinen en dergelijke	Gedenkteken(D)	Gedenkteken(D6)
Cultuur, gezondheid en wetenschap	Sociale zorg, liefdadigheid	Gasthuis

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument